

CRITICĂ ȘI (RE)CONSTRUCȚIE ÎN DISCURSUL ISTORIC

Academician **Alexandru ZUB**
Academia Română - Filiala Iași
Institutul de Istorie A. D. Xenopol

Doresc a mulțumi, mai întâi, cordial, pentru invitația de a vorbi astăzi, într-un cadru atât de solemn, pe o temă de istoriografie, aleasă anume din aria mea de specialitate [1]. Este un prilej deosebit de onorant, pentru care vă sunt recunoscător la toți, colegi de breaslă și factori de răspundere academică deopotrivă.

Desigur, *Critică și (re)construcție* nu este o temă nouă, nici în palmaresul meu, nici pe un plan mai larg, extins eventual la „economia” însăși a domeniului pe care îl profitez de câteva decenii, atent pe cât posibil la schimbările de paradigmă, la sinuozițiile discursului istoric de oriunde, la tot ce poate afecta înțelegerea omului și a „aventurii” sale cronotopice. Un asemenea discurs, înfiripat anevoie, prin strădanii multimilinare și implicând un profesionalism tot mai greu de atins, invită și acum la o reflecție mai riguroasă. Muza breslei noastre, a istoricilor, continuă să inspire munca tăcută a celor care i se devotază. Puțin din prestigiul ei se revarsă și asupra celor mai umili dintre devoți. „Tu, Clio, culegi de pe morminte florile uscate și ni le faci iară vii, înflorind proaspete, ca cicoarea pe lanuri, în roua dimineții” [2].

Cuvintele lui Vasile Pârvan nu au, aici, un rol de simplă *captatio* retorică. Ele evocă rostul însuși al istoriei, ca domeniu cognitiv, acela de a strânge și interpreta urmele vieții, pentru a face din ele suport de meditație la îndemâna contemporanilor. Suport aporetic, precar, spun scepticii, dar indispensabil și de o nobilă propensiune spirituală.

A vorbi, în această perspectivă, de *critică și (re)construcție* mi se pare o bună ocazie de a pune în lumină câteva din preocupările istoriografiei de azi, deloc noi, însă având în timpul din urmă conotații dramatice, prăpăstioase, dacă ne gândim la câte *morți* au fost proclamate, simbolic, în ciclul modern și postmodern al istoriei. Dumnezeu, ideologie, artă, umanitate, istorie, nimic n-a scăpat de sentința unor spirite prea radicale.

Wozu noch Historie? Întrebarea lui Reinhart Koselleck, pusă în 1970, la un congres de specialitate [3], reiterea în fond o *neliniște nietzscheană*,

pe seama căreia avea să se producă, îndeosebi prin spenglerieni și heideggerieni [4], o lungă serie de reflecții consonante, pigmentând criza istoriei în ansamblu, ca realitate complexă și misterioasă, nicidecum explicabilă total. „În această lume detracată, se întreba H.-I. Marrou, cu un demisecol înainte, ce loc mai rămâne pentru istorie? Ea nu este decât un joc de măști în magazinul de accesorii pentru comediații propagandei.” [5]. Istoria și contraistoria au stimulat de atunci destui actanți, sporind în egală măsură și tagma scepticilor [6].

Cu toate astea, profesioniștii veritabili au știut să nu abandoneze misiunea de a menține sensul unui efort multimilenar. „Fiecare generație își reface istoria, nu pe ruine, ci pe câștigurile generației precedente. Fiecare clipă a prezentului clarifică sub un alt unghi trecutul, suscitând reliefuri neprevăzute” [7], ne asigură același Marrou, de la știința și echilibrul căruia, pe plan spiritual și academic, avem mereu de învățat.

Unii s-au îndoit însă că ne putem alege cu ceva din toată istoria. Marcel Proust însuși a ținut să spună că „nu profităm de nici o lecție (a ei), fiindcă nu știm să ajungem până la general și ne imaginăm întotdeauna că suntem dinaintea unei experiențe care nu are precedente în trecut” [8].

Semnificativ e că însuși conceptul de istorie pare a fi eludat de unii profesioniști, în favoarea unor sintagme ca aceea de „existență istorică”, folosită de Ernst Nolte pentru una din cele mai îndrăznețe sinteze, menită să prezinte aventura umană „între începutul și sfârșitul istoriei” [9]. Însă tot la profesioniști, la cei adevărați, putem găsi, la o adică, impulsuri pozitive.

La capătul unei analize a istoriografiei moderne, nuanțată, subtilă, interogativă, Georges Lefebvre a ținut să-și prevină cititorii că înnoirea continuă a domeniului nu înseamnă că nimic nu este durabil: progresul e lent, însă real. Cunoașterea istorică a cuprins toată planeta și întreaga durată, iar perspec-

tivele s-au înmulțit considerabil, făcând posibile noi interpretări și noi sinteze [10]. Concluzia? Un îndemn cu valoare mereu actuală, fiindcă adaugă la rostul cognitiv al istoriei unul pedagogic, nu mai puțin important: „Nu așteptați minuni de la istoria sociologică, nici de la istoria fie politică, economică ori socială, de altfel nici de la știință în genere, îndemna cu bun temei Lefebvre. Dar nu cedați descurajării și scepticismului. Dacă vă angajați pe calea cercetării, faceți-vă treaba cu stăruință, împlinind conștiincios misiunea pe care capacitatea și împrejurările v-au îngăduit s-o aveți în vedere. Pentru rest, încredeți-vă în natura umană și în viitor, iar dacă vreți, în spiritul lumii, ca Benedetto Croce, sau, pentru aceia dintre voi care cred, în providența religiilor revelate” [11].

Nu se poate formula mai bine, nici azi, dubla funcție a discursului istoric: de a spori cunoașterea, valorizând experiența trecută a lumii; de a reconforta, prin exemple din patrimoniul istoriografic și mai ales prin inculcarea unui sens mai înalt aventurii spațio-temporale a omului. Este de amintit, aici, consensual, reflecția unui personaj din *Glasperlenspiel* (Jocul cu mărgelile de sticlă), de Hermann Hesse, cu privire la meseria de istoric: „A te îndeletnici cu istoria însemnează: a te lăsa în seama haosului și totuși a-ți păstra credința în ordine și sens. Este o misiune serioasă, tinere, și probabil una tragică” [12].

Dacă viața e o *provocare* continuă pentru individ, ca și pentru comunitate, cu atât mai mult *discursul* asupra ei, indiferent în ce dimensiune temporală o plasăm, devine o *provocare* pentru intelectul uman, pentru specia noastră autoreflexivă. Cam în același timp, A. J. Toynbee și R. Aron au făcut din *provocare* un element central de reflecție, rămas așa până astăzi. „*Înțelegerea* este riposta istoricului la *provocarea* vieții pe care o explorează”, conchidea R. Aron [13], într-un studiu epocal de filozofie a domeniului. Tot astfel, confratele englez făcea din *provocare* și răspuns (*challenge and response*) o relație caracteristică pentru tot câmpul istoriei, fie aceasta gândită în registrul realității ca atare sau în acela de gândire pe seama ei [14]. „Atunci (să ne întrebăm și noi), care este idealul istoriei? Conceptualizarea trăitului? Erudiția, interpretarea documentelor? Idealul ar fi un *Comentariu al Codului theodosian* sau *Societatea feudală*?” Interogația poate continua, dar nu e decisivă și indică mai curând o evoluție a gustului decât o chestiune de fond, cum ne asigură Paul Veyne, spre a sublinia îndată că „nucleul irecuzabil al istoriei” rămâne totuși erudiția, căci pe ea se întemeiază profesionalismul în domeniu, restituirea sistematică [15].

Discursul istoric este fără îndoială consubstan-

țial istoriei pe seama căreia se constituie. Îl numim astăzi *istoriografie*, spre a-l distinge de istoria-realitate (a făcut-o deja în chip eminent H.-I. Marrou), dar la origine *istoria* cuprindea, într-o ambiguitate fecundă, ambele dimensiuni [16]. Cea *en historien* are deja un venerabil, fastuos trecut și e departe de a-și încheia aventura epistemică [17].

Acum trei decenii, Jean-Baptiste Duroselle definea astfel, sumar însă exact, situația domeniului: „Istoria, cunoaștere a trecutului uman, își vede astăzi dezvoltarea accelerându-se brutal: multiplicare de urme și lucrări; expansiune în motivații și recurs la științele auxiliare; demitizare și repunere continuă în chestiune a propriilor explicații” [18]. În adevăr, cu aceste elemente, marele istoric, căruia îi datorăm și „o viziune teoretică asupra relațiilor internaționale” [19], sugera un dinamism aparte al istoriografiei contemporane, însă și o situație de criză a sistemului ei cognitiv, din moment ce totul se repunea în chestiune, se revizua, se reformula, se reconsidera, nu din capriciu profesional, ci în virtutea însăși a statutului epistemic.

O atare situație, opina Duroselle, trebuia să îndemne la modestie, adică la empirism, fiindcă progresele reale făcute în domeniul istoriei se datorează „efortului descriptiv și metodic” depus de cercetători și de savanți, spre a studia, descrie, clasa, lămurii totul cât mai bine [20]. Spre deosebire de alte științe, care studiază *fenomene* și identifică *legi*, istoria se ocupă de *evenimente*, numai de evenimente, care presupun prezența semnificativă a omului [21], adică norme de tot felul, memorie, gestiune mai mult sau mai puțin conștientă a achizițiilor acesteia. Amestec de rațional și irațional, omul se dezvăluie din toate, pas cu pas, în ceea ce are definitiv, ca „ființă istorică”, pentru a folosi aici cunoscuta sintagmă a lui Blaga [22], sau ca „existență istorică”, dacă apelăm la expresia mai recentă a lui Nolte [23], ea însăși debitoare tradiției heideggeriene în explicarea ființei (*Dasein*) [24] și având afinități cu sintagma „experiența istorică” (Koselleck) [25].

Întrebându-se, nu demult, ce fel de istorie a evului mediu se va face în secolul XXI, Alain Guereau, care se ocupase anterior și de orizontul teoretic al feudalismului, remarcă „ostilitatea profesională față de actul reflecției” și o anumită „miopie conjuncturală” a profesioniștilor în domeniu, pentru a lansa apoi „pariul rezistenței” [26]. „În termeni generali, conchidea istoricul amintit, problema constă în limpezirea condițiilor de aplicare a raționalismului critic, atunci când este vorba de încercarea de cunoaștere a unei etape cruciale (lungi și decisive) din trecutul Europei și în consecință al umanității” [27].

Fie că e vorba de un ansamblu de evenimente, „materia primă a științelor umane”, sau de o disciplină a recuperării evenimentelor din trecut, spre a fi explicate și stoarse de semnificații [28], istoria se prezintă ca un domeniu complex, „cea mai grea dintre științe” (Fustel de Coulanges), una bazată net pe empirie, pe analogii, pe regularități, ceea ce înseamnă că este în același timp evolutivă și metodică [29]. „Ambianța concretă” nu exclude teoria, numai că aceasta trebuie să aibă mereu un temei real, istoric, valorizând deopotrivă indivizii și „forțele profunde” (Pierre Renouvin) [30], dimensiunea social-economică și pe cea spirituală, în construcții care, de la Herodot până la noi, n-au făcut decât să sporească în complexitate [31].

Cuvântul-cheie în această analiză, după opinia lui Duroselle, este urma, vestigiul. Involuntară inițial, urma e strâns legată de memorie și de finalitate. Memoria se transformă în urme, multiplicabile neîncetat și alcătuind patrimoniul cultural, iar urmele devin cu timpul memorie și participă astfel la devenirea omului [32].

Meditând pe această temă, N. Iorga sesiza că „într-o operă istorică sunt patru elemente: material, critică, organizare, stil. Cele dintâi determină soliditatea și adevărul, celelalte frumuseța”, conchidea tânărul cărturar, într-o lecție din 1897, menită a defini chiar „frumuseța în scrierea istoriei” [33]. Intra deci în obligația istoricului să compare atent izvoarele, să elimine „scoriile din metalul prețios al adevărului”, să interpreteze corect faptele, să aibă „conștiință istorică” în abordarea trecutului [34]. A disocia mereu planurile e o nevoie de metodă. La timpul său, Iorga știa să remarce că, față de „istoria estetică” sau „metafizică”, noua istorie trebuia să respecte rigorile științei [35]. Nu ajungea zborul înalt, privirea sintetică. „Alăturarea cu istoricul lucrează eruditul, pentru același scop al cunoașterii cât mai întregi și mai vii a trecutului, din aceeași iubire, mai puternică decât a altor oameni, pentru acest trecut. Ereditul nu e numai decât un elucidator de puncte mărunte, un cioplitor de cornișe sau un adunător de materiale, un lucrător de substrucții. Lucrarea lui se poate întinde asupra unei epoci întregi și o poate îmbrățișa chiar într-o singură carte. Ceea ce-l deosebește de istoric e punctul de vedere din care-și privește câmpul de lucru. El nu-și vede subiectul ca o bucată de viață trecută, n-are senzația aceasta înaintea lui, a subiectului, ci subiectul se sfărâmă pentru dânsul în părțile sale constitutive (...) Pentru a fi istoric trebuie o natură de artist; eruditul e gata când un intelectual posedă simț istoric și iubire de trecut” [36].

În această viziune, istoricul urma să fie atent nu numai la „subiecte mari, cu fraze mari și pentru publicul cel mare” [37], ca în secolul XIX, ci la toate subiectele privind cunoașterea omului, a societății, a ideilor dintr-o epocă sau alta. Totul, absolut totul trebuie să-l ispitească pe istoricul ce se respectă. Alături de ce s-a publicat, el caută material inedit spre a-și completa informația, dar și pentru un contact necesar cu vestigiile timpului. Pe lângă bibliotecile aglutinând o imensă informație, istoriografia „pozitivistă” cultiva pasiunea ineditului. „Arhivele, observa Iorga, gemeau de materiale aproape necunoscute: erau acolo actele publice, contemporane cu faptul pe care-l constatau, registrele de socoteli, scânteietoare de mărunță viață vie, scrisorile private, care dădeau faptul în atmosfera lui de idei și sentimente, în stilul și haina timpului; între zidurile lor stătea ascuns ca într-o criptă trecutul mort, cel autentic. Și ușile acestor repoziții de prețioase relicvii nu se deschideau. În aceasta avea o bună parte exclusivismul și neinteligenta biurocratului care păzește lucruri scumpe, dar istoricii erau și ei vinovați de această stare de lucruri: nu băteau de ajuns ca să se deschidă” [38].

În căutarea unei soluții mai bune, studiul istoriei a cedat uneori tentației de a-și pipăi limitele, de la o extremă la alta, ca într-o „dublă frenezie” bergsoniană. „După literatura istorică falsă, veni cea respectuoasă de adevăr, iar după istoria împodobită, veni istoria goală, după istoria pretențioasă, veni istoria seacă.” [39]. O reconsiderare a domeniului se impunea, în numele demnității unei profesii care nu și-a sacrificat nicicând cu totul propensiunea spre adevăr.

Codul meseriei, pe acest tărâm, se deprinde anevoie, cu efort și stăruință. „Nu există progres în istorie, știm bine, dacă istoricul nu e în măsură să-și dea seama de situația problemelor, spre a nu reîncepe mereu treaba făcută de alții, spre a sesiza rapid lacunele de umplut și mijloacele de a le acoperi, dacă există.” [40]. Aceasta înseamnă că e nevoie de erudiție, de analiza critică a mărturiilor, de restituții sistematice, pe seama unei pregătiri ce nu poate fi decât metodică. „On ne s’improvise pas historien” [41], conchidea Charles Samaran, prefațând monumentală *Histoire et ses méthodes* (1961), pe urmele unei serii ilustre de profesioniști ai domeniului.

Exercitând o funcție de mediator între experiența trecutului și nevoile lumii de azi, „istoricul trebuie să pună neconținut totul în chestiune: dialectică, cicluri, finalisme disimulate; istoria trebuie să acționeze ca un torent purificator” [42]. Ea alege mereu, rânduiește, măsoară, pune la cântar, introduce ordine în materie, caută sensuri, atentă la ansamblul

duratei, fiindcă retrospectiva se prelungește firesc în prospectivă [43].

Limita dintre jurnalism și istorie s-a mutat și ea, inegal, fluctuant, în favoarea unei conjuncții profitabile pentru *istoria imediată* sau *recentă*, vechea *Zeitgeschichte* incluzând acum și prezentul. *Istoria timpului prezent* nu mai e o cutezanță publicistică, un simplu joc de cuvinte, ci un domeniu aparte, gestionat de institute speciale și bucurându-se de un suport destul de larg în opinia publică [44].

Totul invită la un spor de exigență, la o regândire a statutului epistemic al istoriografiei. Discursul acesteia se constituie la intersecția dintre spiritul critic în continuă veghe și efortul de (re)construcție reînnoit mereu. *Traditionskritik und Rekonstruktionsversuch*, iată ecuația pusă mereu în pagină de istoric, la orice nivel de anchetă, sub orice formă și-ar gândi mesajul profesional.

Discursul istoric se construiește și se reconstruiește mereu. Conceptul de *reconstrucție* e folosit însă ocazional și pentru a defini un moment distinct, de răspuns la o criză, de schimbare paradigmatică, precum aceea care a însoțit destructurarea sistemului comunist în Europa Est-Centrală. Discursul istoric e, în acest caz, anume legat de discursul puterii, *Histoire et pouvoir* fiind chiar tema unui colocviu internațional relativ la istoriografia din Europa mediană după 1989 [45]. Andrei Pippidi a examinat atunci, în 1992, cultura istorică română din anii tranziției sub titlul: *Une histoire en reconstruction* [46]. Același autor făcuse și mai înainte, la Oxford, o expunere consonantă, în care tranziția era definită ca o stare critică: *Historians for a society in crisis* [47]. Criza, în acest domeniu, implica oarecum efortul de reconstrucție, revizuirea, reevaluarea.

Conceptul de *revizuire* a fost și el pus la lucru în același context, de istorici români (din țară sau diaspora), ca și de unii istorici străini, preocupați de fenomenul respectiv. *Roumanie, retour à l'histoire et révisions* era titlul propus de Catherine Durandin pentru a examina același moment istoriografic în raport cu schimbările politice din zonă [48], pe când Dennis Deletant folosea un termen mai neutru, *rescriere*, spre a defini, la rândul său, tendințele existente [49]. Rescrierea ține de conduita firească a istoricului, dar în cazul de față, ea însemna o *revalorizare* critică mai profundă, în acord cu nevoile corpului social.

Reconsiderările nu erau altceva decât *revizuirii* într-o etapă când noțiunea însăși de *revizuire* părea extirpată din vocabularul uzual. Fie că era vorba de sensul geopolitic al *revizuirii* (cu trimitere la sistemul versaillez și la tratatul parizian de pace) sau de planul ideologiei, noțiunea ca atare era dintre cele nereco-

mandabile pentru discuții publice. În acest caz, *reconsiderarea* putea fi un bun substitut. T. Vianu l-a utilizat cu o certă insistență în anii de relativă destindere.

Tot așa, conceptul de *sincronism*, de care se folosise îndeosebi E. Lovinescu, părea inadmisibil în noua epocă. El va fi înlocuit de *convergență*, *interferență* și alți termeni, după caz, din moment ce metoda comparativă impunea să se caute un substitut sau mai multe, iar noii profesioniști ai domeniului erau ispitiți să intre efectiv în dialog cu lumea liberă sub acest unghi.

Variațiunile pe aceeași temă sunt numeroase mai peste tot în lume. Se imaginează o altă istorie, un alt trecut, ajuns tot mai imprevizibil în mintea celor grăbiți a simplifica. Alain Guerreau specula nu demult asupra „evului mediu în secolul XXI”, căutând a-i descifra sensurile pe seama unui trecut nesigur [50]. Se ezită între *ieri* și *măine*, se închipuie soluții de racordare a discursului istoric la durata completă [51]. „Rescrierea trecutului recent” a ajuns un imperativ de câțiva ani și continuă să ocupe agenda istoriografică [52].

Mai neutru e desigur conceptul de *valorizare*, asociat cu *deschiderea* spre toate sugestiile din domeniu [53], dar mai ales spre idei, atitudini, mentalități, intrând cumva în zona inefabilă a istoriei. El prezumă construcția, dar și reconstrucția continuă, ca în binomul lui Ernst Schulin din *Traditionskritik und Rekonstruktionsversuch* (Critica tradiției și tentativa de reconstrucție) [54].

Sunt căutări semnificative pentru o perioadă în care istoria fenomenologică își schimba sensibil orizontul, dorindu-se în fine liberă, neconstrânsă, capabilă să încerce soluții noi. *Klio ohne Fesseln?* Câțiva analiști ai domeniului și-au imaginat-o în adevăr așa, *fără lanțuri* [55], însă au trebuit să constate curând, ca moralistul din vechime, că nu oricine își ignoră lanțurile e chiar liber. Diagnosticul pus aceleiași istoriografii est-europene de alți analiști se arată a fi prea optimist. Comparând grupajul de studii din *American Historical Review* (4/1992) [56] cu cel din *Österreichische Osthefte* (2002), se poate sesiza lesne că speranța a fost și în acest domeniu mai mare decât posibilitatea schimbării. Dileme și paradoxuri se vădesc peste tot în istoriografia postcomunistă (Dusan Kovač), relația dintre istorie (ca discurs) și memorie e mereu dificilă (Moritz Csáky). Tezele și prognozele schițate pentru Rusia, sub această latură, nu sunt prea entuziaste, cu toate că progresele din ultimii ani rămân evidente (Thomas M. Bohn). Pentru Moldova de peste Prut, ezitând mereu între discursul național, etatist și regional, un diagnostic verosimil e și mai greu de pus

(Wim van Meurs). Din toate se degajă însă dorința de a stimula „o altă istorie” (Dusan Necak, Walter Lukan), una consonantă cu pluralismul politic și cu evoluțiile mai recente din domeniul științelor umane. Continuitatea și ruptura își dispută încă terenul (Alojz Ivanisević), tot astfel fragmentarismul și sinteza, diversele paradigme în plină expansiune (Holm Sundhausen). Libertatea e sesizată ca un apel la răspundere și la gestiunea trecutului (Roumiana Preshlenova). *Kontinuität im Wandel*, continuitate în schimbare, e poate formula cea mai potrivită, ca în studiul lui Wolfgang Höpken, pentru ceea ce se întâmplă în istoriografia zonei, una pluralistă prin definiție, însă ezitantă și expusă la presiunile naționalismului (Arnold Suppan). Nici istoriografia română, în cadrul amintit, nu arată mai bine (Lucian Boia, Harald Heppner) [57].

Imaginea ce se degajă din aceste ultime analize, privind anume discursul istoric românesc, suferă în mod evident de pe urma unei distorsiuni critice, care se regăsește de altfel și în studiile demitizante din ultimii ani [58]. *Istorie și mit în conștiința românească*, un incitant eseu subscris de Lucian Boia, stă în miezul acestui *trend*, care a produs deja epigoni, fără să aprofundeze însă o asemenea temă [59]. Distincția între istoria ca proces obiectiv și istoria ca reprezentare, postulată de autor, nu era destul de fermă în acel eseu, nici în lucrările de mai târziu, marcate de un reduționism excesiv. Deconstrucția și demitizarea, la modă în ultimul timp, nu pot constitui nicidecum un ideal istoriografic, nici stimulativă *à la longue* pentru studioșii trecutului uman. Tocmai de aceea insistența demitizanților pe acest tărâm se vedește neinspirată și păguboasă.

La un pol analog se situează oarecum și tendința de a dedramatiza istoria, prin apel la criterii ce unifică situații foarte diverse, ca și cum contrariile ar trebui topite într-o judecată de ansamblu, revelatoare. S-a putut sesiza o asemenea conduită în legătură cu trecutul recent, marcat de fascism în Vest, de comunism în Est, sau de amândouă peste tot. Orori s-au produs oriunde.

N-am putea citi însă istoria și în cheia bucuriei? S-ar obține astfel o versiune a ei mai destinsă, mai „pozitivă”. Un analist al fenomenului contemporan, Andrei Pleșu, distingea, subtil, între bucuria trăită de un om în Estul comunist, sensibil la bunurile minimale (măslina, cafea, de exemplu) și cea a omului din Vest, sensibil la bucuriile simple. Distincția între *simplic* și *minimal*, anevoioasă pentru cine nu a trăit experiența dictaturii comuniste, rămâne totuși definitorie pentru două regimuri, sisteme, stiluri de viață din lumea postbelică [60]. „Am putea spune,

insista eseistul, că bucuria avea în Est alt regim temporal decât în Vest. Vestului i se potrivește definiția carteziană a bucuriei: «contemplarea unui bine prezent» (*Pass.an.*, II, 61, 93). Dar în Est tocmai prezentul, imediatul, erau lipsite de conotația bucuriei”, sau dacă exista, aceasta ar trebui înțeleasă ca o bucurie negativă, a neîntâmplării, a răului mai mic sau a răului evitat pur și simplu. Acum, în lunga tranziție postcomunistă? „Nu mai avem bucuriile paradoxale, în același timp chinuite și exaltante, pe care le provoca universul dictatorial, dar nu avem nici bucuriile voastre”, ale celor din Vest. În lipsa acută ce s-a impus, a urmat o cădere în hedonism și trivial. Impaciența sincronizării cu Vestul are pe semne un cost ridicat.

Clio se arată mereu deschisă la înnoire. Sugestii? Aproximații? Analogii? De multe lucruri luăm act în istorie sub semnul lui „ca și cum” (*als ob*), kantiana locuțiune din care un gânditor, Hans Vaihinger [61], a făcut, după cum se știe, un concept auxiliar, o marcă a ficțiunii ce dă seama totuși de realitate. Ea exprimă o supoziție, o ipoteză verosimilă, în acord cu alte situații, evenimente, figuri din existența istorică. Dacă adăugăm un „ca și cum” la cheia „lecturii” noastre, punem parcă o surdină și îl prevenim pe noul beneficiar asupra altor ipoteze posibile.

Căutând să împace orgoliul profesional cu o salutară modestie, „istoricul trebuie să reacționeze împotriva a tot ceea ce capătă, în epoca în care scrie, un aer de fatalitate: el știe foarte bine că aceste feluri de evidențe colective sunt efemere. (...) Mai puțin ca oricând, nu trebuie să facem pe profeții. A înțelege și a explica trecutul nu mai este un lucru atât de simplu”, constata Furet, în dialogul cu Nolte, pe tema revizionismului istoriografic [62].

În adevăr, nimic nu e simplu, cu atât mai puțin a produce un discurs coerent într-un domeniu ca istoria, pe care eforturi îndelungate de critică și (re) construcție l-au făcut, de-a lungul timpului, tot mai amplu, mai complex, mai anevoie sistematizabil. Istoria ar putea fi privită, de ce nu, ca un imens tablou în mișcare – covorul lui Wilder [63] – tot mai complex, mai nuanțat, mai greu de cuprins.

O meditație de felul celei puse în pagină de un Paul Ricoeur, unde istoria se prezintă ca o suită de interogații și răspunsuri, în care domină o negativitate fecundă, de tip hegelian [64], a fost pusă pe tapet, mai recent, de Kojève, Fukuyama ș.a. Istoricul se confruntă inevitabil cu întrebarea dacă „fînța are ea prioritate asupra neantului în inima omului” [65].

Merită a fi amintită, pentru a încheia, o reflecție consensuală: „Acceptându-și tot mai deschis condiția, istoricii contemporani nu se mai sfiesc să

constate, ca de altfel și unii precursori, că domeniul lor implică o tensiune continuă între *critica tradiției* și nevoia de *reconstrucție* permanentă a discursului istoric” [66]. *Reconstrucție*, nu *deconstrucție*, nu *demitizare* ostentativă, cum se practică de la un timp de către unii istorici, prea sensibili poate la faima cotidiană.

Bibliografie

1. Text prezentat la Academia Română, Filiala Iași, 11 septembrie 2003. Publicat în volumul de autor Clio sub semnul interogației. Idei, sugestii, figuri, Iași, 2006, p. 68-79. Revizuit pentru Academia de Științe a Republicii Moldova, Chișinău, 21 oct. 2014.
2. Pârvan V. Memoriale. București, 1923. Apud Scrieri, ed. Alexandru Zub, București, 1981, p. 525.
3. Schulin E. Traditionskritik und Rekonstruktionsversuch. Göttingen, 1979, p. 13.
4. Cf. Borza S. Heidegger și istoria. Cluj-Napoca, Dacia, 2003.
5. Marrou H.-I. De la connaissance historique. Paris, 1954.
6. Cf. Pippidi A. Une histoire en reconstruction, in vol. Histoire et pouvoir en Europe médiane. Ed. Antoine Marès, Paris etc., 1996, p. 261-262.
7. Marrou H.-I. in vol. Histoire et ses méthodes. Ed. Charles Samaran, Paris, 1961, p. IX.
8. Proust M. À la recherche du temps perdu. II, Paris, Gallimard, 1987, p. 713.
9. Nolte E. Historische Existenz. Zwischen Anfang und Ende der Geschichte. München/Zürich, 1998.
10. Lefebvre G. La naissance de l'historiographie moderne. Paris, 1971, p. 321-326.
11. *Ibidem*, p. 326.
12. Hesse H. Jocul cu mărgele de sticlă. Trad. I. Roman, București, 1969, p. 159-160.
13. Aron R. Introduction à la philosophie de l'histoire. Paris, 1981, p. 59.
14. Toynbee A.J. Change and Habit. London, 1966.
15. Veyne P. Comment on écrit l'histoire. Paris, 1971, p. 276.
16. Marrou H.-I. Qu'est-ce que l'histoire? in Histoire et ses méthodes, ed. cit., p. 4-6: Le mot et la chose.
17. Cf. Carbonell C.-O. L'historiographie. Paris, PUF, 1981.
18. Duroselle J.-B. La connaissance actuelle du passé, in Revue des sciences morales et politiques (RSMP). Paris, 139, 1984, 1, p. 7.
19. *Idem*. Tout empire périt. Une vision théorique des relations internationales. Paris, 1981.
20. *Ibidem*, p. 10.
21. *Ibidem*, p. 11.
22. Blaga L. Ființa istorică. Cluj-Napoca, 1977.
23. Nolte E. Historische Existenz. Zwischen Anfang und Ende der Geschichte? München/Zürich, Piper, 1998.
24. Cf. Borza S., op. cit.
25. Koselleck R. L'expérience de l'histoire. Paris, Gallimard/Seuil, 1997.
26. Guerreau A. Viitorul unui trecut incert (Ce fel de istorie a evului mediu în secolul al XXI-lea?). Chișinău, Cartier, 2003, p. 5-13.
27. *Ibidem*, p. 8-9.
28. Duroselle J.-B., op. cit., p. 13-14.
29. *Ibidem*, p. 18.
30. Renouvin P. et J.-B. Duroselle. Introduction à l'histoire des relations internationales. Paris, A. Colin, 1964. Cf. și Pierre Nora (ed.), Les Lieux de mémoire, I-III, Paris, Gallimard, 1997.
31. Cf. Momigliano A. Herodotus today, in Storia della storiografia, Milano, 7, 1985, p. 3-5.
32. Duroselle J.-B. La connaissance actuelle du passé, loc. cit., p. 8-9.
33. Iorga N., Generalități cu privire la studiile istorice, ed. IV, Iași, Polirom, 1999, p. 69.
34. *Ibidem*.
35. *Ibidem*, p. 70.
36. *Ibidem*, p. 73. Vezi și considerațiile lui V. Pârvan din eseul Adunători de izvoare, istorici și filosofi, în „Scrieri”, ed. cit., p. 59-64: „Trebuie să fii istoric pentru ca să fii un bun adunător de izvoare, iar pentru a fi istoric trebuie să fii un adânc cunoscător al faptelor și gândurilor omenești, pe care să le știi explica și cântări după adevărata lor valoare, să fii – dacă e să punem termenul – însuși un filosof în înțelesul serios și înalt al acestui cuvânt” (p. 64).
37. Iorga N., op. cit., p. 69.
38. *Ibidem*.
39. *Ibidem*, p. 70.
40. Samaran C. (éd.), Histoire et ses méthodes, Paris, 1961, p. X.
41. *Ibidem*, p. XII.
42. Duroselle J.-B. La connaissance actuelle du passé, p. 21.
43. Cf. Chaunu P. De l'histoire à la prospective. Paris, 1975.
44. Cf. Garton Ash T. History of the present. Essays, sketches and dispatches from Europe in the 1990s, London, 1999.
45. Marès A. (éd.), Histoire et pouvoir en Europe médiane, Paris etc., INALCO, 1996.
46. Pippidi A. Une histoire en reconstruction. La culture historique roumaine de 1989 à 1992, in vol. cit., p. 239-262.
47. *Ibidem*, p. 241.
48. Durandin C. Roumanie, retour à l'histoire et révisions, in Relations internationales, no 67, automne 1991, p. 295-298. Cf. și Camil Mureșanu, Istorie și cunoaștere, București, Ed. Academiei Române, 2001, p. 11.
49. Deletant D. Rewriting the past: trends in contemporary Romanian historiography, in Ethnic and racial studies, XIV, 1, 1991, p. 64-86. Cf. și Frederick Kellogg, O istorie a istoriografiei române, Iași, Institutul European, 1986, p. 155-158.
50. Guerreau A., L'avenir d'un passé incertain. Quelle histoire du moyen-âge au XXIe siècle, Paris, Seuil, 2001. Versiune românească, Chișinău, Cartier, 2003.
51. Papacostea Ș. Istoriografia română, ieri, azi și

mâine, în *Occidentul*, București, 3/1991, p. 10, 30.

52. Cf. Pipiddi A. Op. cit., p. 262.

53. Platon A.– F. Valorizare și deschidere în istoriografie, în „Dacia literară”, 1991-1992. Cf. și Murgescu B. *A fi istoric în anul 2000*, București, Ed. All, 2000.

54. Vezi nota 2.

55. *Klio ohne Fesseln? Historiographie im östlichen Europa nach dem Zusammenbruch des Kommunismus*, hrg. Ivanisević A., Kappeler A., Lukan W., Suppan A., Wien etc. Peter Lang, 2002 (Österreichische Osthefte, 44, 2002, 1-2).

56. *Historiography of the countries of Eastern Europe*, in *AHR*, 97, 1992, 4: P.S. Wardycz (Polonia), Jiri Koralka (Cehoslovacia), István Deák (Ungaria), Keith Hitchins (România), Ivo Banac (Iugoslavia), Maria Todorova (Bulgaria).

57. Boia L. *Roumanian historiography after 1989*, in *Österreichische Osthefte*, 44, 2002, 1-2, p. 499-505; Heppner H., *Die rumänische Historiographie seit 1989*, *ibidem*, p. 507-511.

58. Cf. Zub A. *Discursul istoric și seducțiile imaginarii*, în *Dacia literară*, XII, 2001, 1. Text reprodus în

vol. *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie și morală în România*, Iași, Polirom, 2002, p. 169-181.

59. Cf. Pătrășcănoiu C. *Rețetă de succes: istoria cu Boia!*, în *Timpul*, Iași, IV, 7-8, iul.-aug. 2003, p. 14. Cf. și Pop I.-A., *Istoria, adevărurile și miturile* (Note de lectură), București, Ed. Enciclopedică, 2002; ed. II, 2014.

60. Pleșu A. *Despre bucurie în Est și în Vest*, în *Dilema*, XI, 540 (8-14 aug. 2003), p. 12-13 (Conferință la Festivalul internațional de la Salzburg, 25 iul. 2003).

61. Vaihinger H. *Filozofia lui „ca și cum”*, București, Ed. Nemira, 2003 (ed. princeps, 1911).

62. Apud Furet F., Nolte E. *Fascism și comunism*, trad., București, Univers, 2000, coperta.

63. Wilder T. *The eighth day*, 1967. Versiunea românească, *Ziua a opta*, București, 1976, 2007.

64. Ricoeur P. *Istorie și adevăr*. București, Editura Anastasia, 1996, p. 365-391.

65. *Ibidem*, p. 365.

66. Zub A., *Modelele ca sursă parenetică. Secvențe memoriale*, în *Caietele de la Putna*, 7, VII, 2014.

Prelegere publică ținută la AȘM.

21 octombrie 2014

Mihail Petric. *Primăvară pe plaiul natal*, u/p, 110 × 160 cm, 1993. Din colecții private